

*Р. Ю. Кризська,
аспірант кафедри економічної теорії та історії економіки,
Національна академія державного управління при
Президентіві України*

СПЕЦИФІКА ТА ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ВПРОВАДЖЕННЯ КЛАСТЕРНОЇ МОДЕЛІ РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНО- ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена аналізу специфіки становлення кластерної моделі регулювання інвестиційно-інноваційних процесів в Україні. Автор аргументує доцільність посилення державного впливу на цей процес та визначає найбільш перспективні напрями запровадження відповідної державно-управлінської діяльності в сучасних умовах господарювання.

The article is devoted to the analysis of specific of becoming of the cluster model of adjusting investment-innovative processes in Ukraine. The author is argue expedience of strengthening of state influence on this process and the most perspective directions of introduction of the proper are determined state administrative to activity in the modern terms of minage.

Ключові слова: кластерна модель; інвестиційно-інноваційні процеси; державне регулювання інвестиційно-інноваційних процесів, державно-управлінська діяльність.

Key words: the cluster model, investment-innovative processes, government control investment-innovative processes, state administrative activity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Необхідність утвердження інноваційної моделі розвитку України сьогодні набуває практичного значення: нещодавно урядом країни затверджена Концепція розвитку національної інноваційної системи [1], відбулися парламентські слухання, присвячені обговоренню Стратегії інноваційного розвитку України на 2010—2020 рр. [2] Це актуалізує питання визначення найбільш прийнятних засобів втілення цієї моделі в умовах нинішнього кризового стану національної економіки. Обмеженість можливостей безпосереднього фінансування державою інвестиційних проектів та інновацій-

них розробок зумовлює доцільність використання нею різноманітних опосередкованих механізмів стимулювання відповідних господарських процесів. З огляду на це перспективним напрямом державного регулювання інвестиційно-інноваційної діяльності є сприяння створенню кластерів — сконцентрованих в межах окремих регіонів груп взаємопов'язаних компаній, які займаються науково-технічною та інноваційною діяльністю. До складу таких груп, як правило, входять виробники відповідної інноваційної продукції та пов'язані з ними постачальники, дослідницькі центри, банківські, страхові та інвестиційні установи, фонди венчурного фінансування, консалтингові і маркетингові компанії, торгові об'єднання, вищі навчальні заклади тощо. Формування

подібних господарських утворень передбачає застосування досить широкого переліку форм, методів та інструментів державної підтримки. При виборі пріоритетів їх використання важливо враховувати особливості запровадження відповідної моделі регулювання інвестиційно-інноваційних процесів у тій чи іншій країні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ

Створення теоретичних основ кластерної моделі розвитку економіки пов'язується насамперед із роботами М. Портера, який визначив кластер як "систему постачальників, виробників, споживачів, елементів промислової інфраструктури, дослідницьких інститутів, що взаємодіють у процесі створення додаткової вартості" [3, с. 262]. Кластерний підхід до регулювання інвестиційно-інноваційних процесів, за його думкою, базується на врахуванні позитивних синергетичних ефектів регіональної агломерації, тобто зближенні споживача та виробника, сіткових ефектів та дифузії знань і вмінь за рахунок міграції персоналу та виділення бізнесу, відсутності границі між секторами та видами діяльності, їх розгляду у взаємозв'язку та взаємодії [3, с. 263].

Особливостям запровадження кластерної моделі в умовах транзитивної економіки присвячені роботи багатьох сучасних дослідників. Серед них слід особливо зазначити наукові праці Аніскіна Ю.П. [4], Сурина А.В. і Молчанової О.П. [5], Семиноженка В.П. [6], Гуменюк О.І. [7], Кучеренка О.Ю. і Запатріної І.В. [8], Соколенка С.І. [9]. Цими авторами проаналізовані вихідні умови та принципи класифікації господарської системи, визначено можливі інструментарій забезпечення державного впливу на перебіг відповідних господарських процесів. Проте специфіка застосування відповідних форм і методів регулювання в умовах загострення кризових явищ у розвитку економіки в цих публікаціях досліджена недостатньо.

З огляду на це метою цієї статті є визначення специфіки та пріоритетних напрямів запровадження кластерної моделі регулювання інвестиційно-інноваційних процесів в контексті формування та реалізації державної політики в сучасних умовах України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ ВИСНОВКІВ

У сучасних наукових розробках кластер тлумачиться насамперед як певне об'єднання підприємств і установ, що взаємодіють на визначеній території та спрямовують свою діяльність на випуск і розповсюдження інноваційної продукції та послуг [4, с. 122]. Метою такого об'єднання стає інтенсифікація процесів розробки та

впровадження інноваційних проектів, ефективного та раціонального використання наявного наукового потенціалу, матеріально-технічної бази, інших ресурсів для розвитку інноваційної діяльності, підвищення конкурентоспроможності, комерціалізації та реалізації її результатів [10, с. 53].

Визначальним чинником кластеру є певна територіальна спільність його компонентів, яка водночас виступає додатковим чинником підвищення економічної ефективності його функціонування за рахунок сталості взаємозв'язків учасників, скорочення транспортних витрат, раціонального використання всіх видів місцевих ресурсів, створення умов для поєднання з територіальним плануванням та управлінням [8, с. 298]. Тому кластерна модель регулювання інвестиційно-інноваційних процесів є насамперед продуктом територіального маркетингу, що застосовується одночасно до чотирьох складових: бізнесу, влади, організації громадського сектору та науки.

Промисловий потенціал регіону зосереджується в упорядкованому секторі галузевих кластерів, а самі кластери у міру свого розвитку стають центрами тяжіння інвестицій, високого рівня кадрового ресурсу, супровідних послуг [6, с. 125]. При цьому підприємства і організації, які об'єднуються за принципами співфінансування у кластери, не втрачають своєї юридичної та господарської самостійності, а відтак — зберігають ринкову мотивацію економічної поведінки [5, с. 160]. Використання зазначених переваг такого об'єднання зумовлює те, що у сучасній економіці кластери виконують роль інноваційних центрів росту як на внутрішньому ринку, так і на міжнародному [7, с. 12]. За цих обставин впровадження кластерної моделі регулювання інвестиційно-інноваційних процесів розглядається як дієвий механізм упорядкування відносин учасників відповідних об'єднань, забезпечення цілеспрямованості та динамізму їх господарської діяльності.

Піонером кластеризації в Україні варто вважати Хмельницьку область, в якій ще наприкінці 90-х рр. було сформовано кілька виробничих кластерів — швейний, будівельний, харчовий та туристичний [9, с. 546]. Будівельний кластер Хмельниччини нині об'єднує не тільки суто будівельні підприємства, але й проектні, дизайнерські, юридичні фірми, торгівельні об'єднання та приватних підприємців, аудиторів і консультантські фірми. Цей досвід став підґрунтям для поширення практики використання кластерної моделі в інших регіонах і сферах господарського життя країни, насамперед — в інвестиційно-інноваційній. Зокрема, у Чернівцях у 2008 році було впроваджено механізм створення п'яти інноваційно-інвестиційних кластерів, які мають повністю забезпечити систему фінансування або систему закупівлі підприємствами результатів наукових розробок при розподілі ризиків та прибутків [2].

Фактично кожний регіон України нині має напрацювання із запровадження кластерних ініціатив. Пріори-

тетним для нашої країни є формування кластерів у сфері будівництва, фармацевтики, туризму, оздоровлення, інформаційно-комунікаційних технологій, вищої освіти, оборонно-промислового комплексу. Серед основних аргументів доцільності використання кластерної моделі регулювання інвестиційно-інноваційних процесів в зазначених сферах і галузях вітчизняної економіки слід зазначити наступні.

По-перше, створення системи кластерів сприятиме загальному покращенню якості виробництва, зменшенню витрат виробництва, залученню резервів та максимізації загального економічного ефекту. Кластери надають змогу більш ефективно та головне раціонально використовувати наявні ресурси та залучені інвестиції.

По-друге, кластерна модель дозволяє регулювати інвестиційні потоки та оцінювати їх ефективність на основі пріоритету розвитку окремих регіонів. При цьому функціонування кластерів суттєво мінімізує витрати на впровадження інновацій, адже наявність у структурі кластеру малих підприємств сприяє формуванню інноваційних центрів зростання за рахунок спеціалізації під час обслуговування відповідного промислового виробництва.

По-третє, інноваційно-інвестиційний потенціал окремого регіону і, у перспективі, держави розвивається більш ефективно за рахунок швидкого комплексного розповсюдження інновацій (зокрема, нових технологій та обладнання) на всі підприємства кластеру. По суті, відбувається своєрідне взаємне збагачення ідеями та знаннями, що сприяє покращенню інтелектуального потенціалу підприємств і, в результаті, забезпеченню потреб споживачів товарами та послугами більш високої якості.

По-четверте, між членами кластеру існує фінансова підтримка за рахунок формування єдиних фінансових ресурсів, значно скорочуються їх транзакційні витрати. Це дозволяє перенаправляти фінансові потоки на найбільш інноваційно-привабливі напрями діяльності підприємств-учасників.

Нарешті, по-п'яте, підприємства, об'єднані у кластери, можуть більш ефективно співпрацювати в рамках партнерських відносин з органами державної влади.

З метою створення передумов для більш активної кластеризації економіки України Міністерство економіки України за участю Державного агентства України з інвестицій та інновацій розробило Концепцію створення кластерів, яка, в разі її схвалення, повинна стати програмним документом у цій сфері [11]. Відповідно до положень цієї Концепції діяльність національних інноваційних кластерів здійснюватиметься за визначеними стратегічними пріоритетними напрямами інноваційної діяльності шляхом створення та забезпечення функціонування єдиного інформаційного простору учасників; розроблення та реалізації науково-технічних, інноваційних та інвестиційних проектів; створення нових видів продукції, здійснення заходів щодо їх комерціалі-

зації. Запропонована форма створення національних інноваційних кластерів на сьогодні є оптимальною, не суперечить законодавству України, не передбачає об'єднання вкладів, що робить неможливим відчуження об'єктів державної власності та надасть змогу забезпечити реалізацію стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності.

У цьому зв'язку та із урахуванням вимог Закону України "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні" Постановою Президії НАН України від 8 липня 2009 року схвалено Порядок створення та функціонування національних інноваційних кластерів [12]. Відповідно до стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в Україні затверджено також перелік установ та організацій — учасників національних інноваційних кластерів [10]:

— "Нові машини" (м. Дніпропетровськ), напрям "Машинобудування та приладобудування як основа високотехнологічного оновлення всіх галузей виробництва; розвиток високоякісної металургії";

— "Нові матеріали" (м. Харків), напрям "Машинобудування та приладобудування як основа високотехнологічного оновлення всіх галузей виробництва; розвиток високоякісної металургії";

— "Біотехнології" (м. Львів), напрям "Вдосконалення хімічних технологій, нові матеріали, розвиток біотехнологій";

— "Нові продукти харчування" (м. Київ та Київська область), напрям "Високотехнологічний розвиток сільськогосподарства і переробної промисловості";

— "Нові технології природокористування" (м. Донецьк), напрям "Охорона і оздоровлення людини та навколишнього середовища";

— "Інноваційна культура суспільства" (м. Київ), напрям "Розвиток інноваційної культури суспільства";

— "Нові силові установки та рушії" (м. Запоріжжя), напрям "Виробництво засобів наземного транспорту, літальних апаратів, плавучих засобів і пов'язаних з транспортом пристроїв та обладнання, комплектуючих виробів, розробка та впровадження новітніх технологій для їх складання (виготовлення)";

— "Енергетика сталого розвитку" (м. Київ), напрям "Модернізація електростанцій; нові та відновлювані джерела енергії; новітні ресурсозберігаючі технології";

— "Транзитний потенціал України" ("Розвиток транзитного потенціалу") (м. Одеса), напрям "Транспортні системи: будівництво і реконструкція";

— "Технології інформаційного суспільства" (м. Київ), напрям "Нанотехнології, мікроелектроніка, інформаційні технології, телекомунікації".

Потреби формування і розвитку зазначених національних інноваційних кластерів зумовлюють необхідність запровадження виваженої державної політики в цій сфері відносин. Вона повинна базуватися на використанні переважно засобів опосередко-

ваного впливу, оскільки пряме субсидування окремих галузей і сфер діяльності не завжди виправдано з точки зору активізації підприємницької ініціативи, пошуку нових шляхів розвитку. Однак найбільш перспективні кластери повинні економічно стимулюватися — за допомогою пільгових кредитів, грантів тощо. Пріоритетом аналізованої державно-управлінської діяльності має стати створення прийнятних інституційних передумов здійснення інвестиційної та інноваційної діяльності у визначених напрямках.

З погляду на сучасні реалії господарського життя України, оптимальним рівнем регулювання державною владою кластерних ініціатив повинен стати місцевий та регіональний рівень. Це пов'язане із тим, що саме органи місцевої державної влади і місцевого самоврядування, по-перше, краще ознаяються з особливостями розвитку окремих територій, по-друге, мають досвід співробітництва з місцевим бізнесом, по-третє, можуть впливати на формування кластерів, використовуючи кошти місцевого бюджету, вчасно перенаправляти фінансові потоки на найбільш перспективні напрямки тощо. Проте регуляторний вплив держави на процеси формування і розвитку кластерів не повинен обмежуватися виключно місцевим та регіональними рівнями господарювання — відповідна державно-управлінська діяльність має реалізовуватися на глобальному, національному, міжрегіональному рівні, а також на мікрорівні.

У цілому, враховуючи, що запровадження кластерної моделі регулювання інвестиційно-інноваційних процесів потребує суттєвої підтримки з боку держави, доцільно прискорити розробку національної стратегії підвищення конкурентоспроможності, а також відповідних цільових програм. Паралельно з цим значна увага з боку держави повинна приділятися:

— проведенню комплексних досліджень соціально-економічного розвитку країни в контексті визначення пріоритетних кластерних утворень;

— посиленню інформаційно-аналітичної та науково-методичної роботи щодо процесів кластеризації національної економіки (із залученням установ Національної академії наук України, вищих навчальних закладів, громадських організацій тощо);

— удосконаленню законодавчої і нормативно-правової бази створення кластерних об'єднань, запровадження чітких правил стимулювання їх розвитку;

— збільшенню рівня обізнаності суб'єктів ринку щодо переваг кластерної моделі;

— фінансуванню заходів з реалізації загальнонаціональної та регіональної кластерної політики.

У контексті формування національної стратегії кластеризації України та її регіонів основна увага повинна приділятися створенню венчурної індустрії та технологічних кластерів, сприянню об'єднанню інтелектуальних і підприємницьких можливостей, побудові мережі бізнес-інноваційних структур різних

рівнів (консалтингово-інформаційні центри та центри трансферу технологій — бізнес-інкубатори, які працюють з реально існуючими проектами, — технологічні парки, що забезпечують умови проведення науково-дослідної роботи малими і середніми інноваційними та інноваційно-активними підприємствами, — технологічні території). Це має знайти відображення при розробці плану заходів щодо розвитку національної інноваційної системи, передбачених Концепцією розвитку національної інноваційної системи [1]. При доопрацюванні Стратегії інноваційного розвитку України на 2010—2020 роки, зокрема, розділу VI "Основні стратегічні пріоритети і ключові заходи" [2] варто розглянути питання щодо виділення окремого блоку, пов'язаного із запровадженням кластерної моделі регулювання інвестиційно-інноваційних процесів та реалізацією необхідних державно-управлінських рішень в цій сфері відносно.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВИДКІВ У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Специфіка кластерів полягає в системі географічно локалізованих взаємопов'язаних компаній та організацій, взаємодоповнюючих одна одну з використанням інноваційної продукції та послуг для досягнення господарського ефекту — отримання прибутку та з метою підвищення конкурентоспроможності галузей економіки.

Пріоритетними напрямками є концентрація уваги на функціонуванні національних інноваційних кластерів, підтримка інноваційної активності підприємств, які входять до складу кластера.

На думку автора статті, найбільш перспективним напрямом подальших досліджень може бути вивчення ефективності впровадження національних кластерів, діяльність яких забезпечуватиме реалізацію стратегічного пріоритетного напрямку інноваційної діяльності за відповідним напрямками, аналіз діяльності учасника кластерної моделі (підприємства (організації), що спеціалізуються на профільних видах діяльності, підприємства, що постачають продукцію чи надають послуги, науково-дослідні та освітні установи і організації, організації інфраструктури підтримки малого та середнього підприємництва: венчурні фонди, центри трансферу технологій, центри та агентства з розвитку підприємництва, регіонального та муніципального розвитку та ін.).

Кластерна модель в Україні повинна бути забезпечена відповідною законодавчою базою. З метою ефективного запровадження кластерної моделі необхідно прискорити розробку національної стратегії кластеризації економіки, визначити головні структури з виконання національних і регіональних кластерних ініціатив та пріоритети формування в Україні інвестиційно-інноваційних кластерів, сприяти розвитку міжнародної співпраці вітчизняних кластерів з відповідними утворен-

нями ЄС, внести зміни в освітній процес з метою підготовки фахівців для роботи у кластерних моделях тощо.

У контексті фінансово-економічної кризи та подальшої трансформації економічної системи України актуалізується проблема активної участі держави в інвестиційно-інноваційних процесах з метою стимулювання науково-дослідної та технологічної кооперації, зокрема через формування відповідних кластерних моделей.

Література:

1. Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.06.2009 р. № 680-р [Електронний ресурс]: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=680-2009-%F0>

2. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010—2020 роки в умовах глобалізаційних викликів: Матеріали парламентських слухань, що відбулися 17.06.2009 р. у м. Києві [Електронний ресурс]: http://www.rada.gov.ua/zakon/new/par_sl/SL170609.htm

3. Портер М. Конкуренция / М. Портер: Пер. с англ.: Учеб. пособ. — М.: Вильямс, 2001. — 495 с.

4. Корпоративное управление инновационным развитием: Монограф. / Под ред. Ю.П. Анискина. — Москва: Омега-А, 2007. — 411 с.

5. Сурин А.В. Инновационный менеджмент: Учебник / А.В. Сурин, О.П. Молчанова. — М.: ИНФРА-М, 2009. — 368 с.

6. Семиноженко В.П. Новый регионализм / В.П. Семиноженко, Б.М. Данилишин. — К.: Наукова Думка, 2005. — 160 с.

7. Гуменюк О.І. Кластери як організаційна структура інноваційно-інвестиційної моделі розвитку промисловості // Актуальні проблеми економіки. — 2007. — № 2. — С. 9—19.

8. Державне управління: плани і проекти економічного розвитку: Монограф. / За заг. ред. О.Ю. Кучеренка, І.В. Запатріної. — К.: ВІП, 2006. — 624 с.

9. Соколенко С.И. Производственные системы глобализации: сети, альянсы, партнерства, кластеры: украинский контекст / С.И. Соколенко. — К.: Логос, 2002. — 646 с.

10. Стаття експерта: В. Ивченко, Глава Госагентства по инвестициям и инновациям о причинах отсутствия инновационного бума в Украине // Инвестгазета. — 2009. — 20 июля. — № 28. — С. 52—53.

11. Проект розпорядження Кабінету Міністрів України "Про схвалення Концепції створення кластерів в Україні" [Електронний ресурс]: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=121164

12. Про порядок формування національних інноваційних кластерів: Постанова Президія НАН України № 220 від 8 липня 2009 р. [Електронний ресурс]: <http://www.nas.gov.ua/infrastructures/Legaltexts/nas/2009/regulations/Pages/220.aspx>

Стаття надійшла до редакції 11.08.2009 р.